

УДК 378

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Гуменна Іванна Романівна
м.Тернопіль

У статті на основі аналізу наукових праць розглядається сутність поняття «комунікативна компетентність». Встановлено, що комунікативна компетентність є однією із складових професійної культури фахівців медичного профілю. Подано порівняльний аналіз понять «компетентність» і «компетенція». Визначено структуру комунікативної компетентності майбутніх лікарів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, компетенція, гнучкість спілкування, емпатія, рефлексія, майбутні лікарі.

Одним із важливих завдань, що постають перед Вищими медичними навчальними закладами, є забезпечення держави фахівцями, котрі мають високий рівень професійної підготовки. Однією із пріоритетних тенденцій удосконалення навчання майбутніх лікарів є формування у них професійно значущих умінь і навичок, зокрема, комунікативних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про поглиблений інтерес науковців до визначення особливостей організації підготовки фахівців сфери охорони здоров'я та її змісту й управління якістю медичної освіти [11; 12], проблем формування профе-

сіоналізму фахівців медичного профілю [5], професійно значущих, комунікативних якостей майбутніх лікарів [7] та ін.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу наукових праць та досліджень з'ясувати значення комунікативної компетентності у формуванні професійної культури майбутніх лікарів.

У сучасному суспільстві для фахівця важливим є вміння швидко сприймати будь-яку форму мовлення, засвоювати необхідну інформацію, відтворювати її у діалогічній взаємодії, керувати системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї компетентності тощо. Від багатства словникового запасу, рівня культури мови і техніки мовлення значною мірою залежать професійна майстерність, імідж та успіх майбутнього фахівця.

На сучасному етапі розвитку вищої освіти є достатньо підстав розглядати професійне становлення суб'єкта праці як процес, що включає формування сукупності знань, умінь і навичок, з одного боку, і професійно значущих особистісних психологічних якостей, з іншого.

Н. Кузьміна, визначаючи професіоналізм, як міру оволодіння людиною сучасними засобами вирішення професійних завдань, продуктивними способами її здійснення, виокремлює три загальних ознаки цього феномену:

- 1) володіння спеціальними знаннями про цілі, зміст, об'єкт і засоби праці;
- 2) володіння спеціальними вміннями на підготовчому, виконавчому, підсумковому етапах діяльності;
- 3) оволодіння особистістю спеціальними властивостями, що дозволяють здійснювати процес діяльності й отримувати бажані результати [8, с.35].

Етап професіоналізації студентів у вищій школі є періодом формування необхідних професійно важливих якостей лікаря, основних новоутворень індивідуального стилю професійної діяльності [5, с.265].

Як відомо, фахова лікарська діяльність має ряд специфічних особливостей, і її успішність визначається не тільки професійними знаннями і навичками, а й уміннями реалізувати їх у своїй діяльності за рахунок розвитку професійних якостей особистості. Праця лікаря характеризується тим, що істотне місце в ній займає значна кількість міжособистісних контактів. У діяльності лікаря комунікативна компетентність обумовлює ефективність спілкування з пацієнтами, їх родичами, колегами, тощо. Це така комунікативна взаємодія, яка сприяє успішному вирішенню проблем учасниками комунікації; забезпечує досягнення цілей спілкування з оптимальними витратами і призводить до досягнення взаєморозуміння між партнерами по спілкуванню.

Випускники вищих медичних навчальних закладів інколи відчують комунікативні труднощі у своїй професійній діяльності, недостатньо володіють необхідним арсеналом комунікативних знань, не завжди готові до сучасного та ефективного використання різноманітних комунікативних засобів впливу.

Слід підкреслити значущість загальної культури особистості, що є професійною основою підготовки будь-якого фахівця, а мова завжди вважається основним показником загальної культури людини. Не випадково відомий філософ Л.Вітгенштейн зазначав: «Межа моєї мови є межею мого світу» [2, с.232].

Мова – основний носій інформації, отже, володіння усною та писемною мовою – істотна ознака ділової кваліфікації фахівця, умова його професійної спроможності. Знання рідної мови, її багатств і можливостей, мовна та комунікативна компетентність – невід'ємний обов'язок кожної людини. Культура мови полягає не тільки в тому, щоб знайти точне слово для вираження своєї думки, але і найбільш доречно, а отже – ефективно, комунікативно виправдане.

Відомий український учений Л.Піріг зазначив, що саме у діалозі між лікарем та пацієнтом реалізується професійно-прикладний аспект функціонування мови у сфері медицини, а живе слово лікаря ніколи не втрапить свого особливого значення [11, с.48].

Оволодіння мистецтвом слова є важливою умовою успішного впливу на пацієнтів, могутнім засобом профілактики та лікування захворювань. Відомий давньогрецький учений Гіппократ вважав, що супутником лікаря у професійній діяльності має бути ввічливість, оскільки суворість сприяє виникненню бар'єрів між лікарем та пацієнтом [7, с.54].

Основою мовних контактів лікаря і пацієнта, складниками високої культури мовлення медичних працівників Ю. Віленський вважає тонкий психологізм лікаря, чуйність та увагу до конкретного хворого, індивідуалізацію мовних впливів, які мають бути виваженими й точно адресованими конкретному пацієнтові, негайне врахування психологічної реакції хворого на будь-який мовний «хід» лікаря [10, с.119].

Важливою ролі набуває формування комунікативної компетентності майбутніх лікарів у процесі професійної підготовки. У психолого-педагогічній літературі немає загальноприйнятого визначення поняття «компетентність». Найчастіше компетентність визначають як «ефективність», «досягнення», «володіння», «розуміння», «успішність», «результативність» і «якість».

Комунікативна компетентність розглядається як сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах та з різними комунікантами, а також уміння їх ефективного застосування у конкретному спілкуванні в ролі адресанта і адресата. Сформованість цієї якості у майбутніх лікарів передбачає володіння мовленнєвими уміннями й навичками, необхідними для спілкування, сукупність знань про норми й правила ведення комунікації [11, с.51].

Енциклопедичний словник тлумачить компетентність як «коло» питань, в яких людина добре «розуміється» [4, с.231] і включає сукупність новоутворень, знань та умінь (вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію тощо) [9, с.326], системи цінностей та відносин, що сприяють створенню ціннісно-сміслових, поведінкових, мотиваційних, емоційно-вольових результатів діяльності особистості.

Українські вчені по-різному визначають поняття компетентності. На думку М. Холодної компетентність – це особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дозволяють приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності. І.Родигіна вважає, що компетентність – це не специфічні предметні вміння та навички, навіть не абстрактні загальнопредметні мисленнєві дії чи логічні операції, а конкретні життєві, необхідні людині будь-якої професії, віку, сімейного стану – взагалі будь-якій лю-

дині

Поряд із поняттям «компетентність» використовується поняття «компетенція». С.Холліфорд під компетенцією розуміє здатність, необхідну для вирішення завдань та отримання необхідних результатів діяльності; Е. Зеєр – діяльнісні знання, вміння, навички, досвід, тобто інтеграцію в єдине ціле за-своєних людиною окремих дій, способів і прийомів розв'язування завдань; за Дж. Равеном це інтегрована цілісність знань, умінь і навичок, що забезпечують професійну діяльність, здатність людини реалізувати на практиці свою компетентність, мотивовану здатність; за Г.Ларіоною – критерій прояву готовності до діяльності.

Саме особистісні компетенції дають можливість досягти успішності у професійній діяльності. Відсутність у фахівця розвинених належним чином власне особистісних компетенцій (комунікативність, презентабельність, толерантність, гнучкість тощо) значно знижує рівень результативності та ефективності професійної діяльності.

Професійна комунікативна компетентність передбачає насамперед наявність професійних знань, а також загальної гуманітарної культури людини, її вміння орієнтуватись в навколишньому світі, вміння і навичок спілкування.

Формування професійної комунікативної компетентності передбачає:

- глибокі професійні знання і оволодіння понятійно-категоріальним апаратом певної професійної сфери та відповідною системою термінів;
- вмиле професійне використання мовних стилів і жанрів відповідно до місця, часу, обставин, статусно-рольових характеристик партнера (партнерів);
- знання етикетних мовних формул і вміння ними користуватися у професійному спілкуванні;
- вміння знаходити, вибирати, сприймати, аналізувати та використовувати інформацію профільного спрямування;
- володіння інтерактивним спілкуванням, характерною ознакою якого є необхідність миттєвої відповідної реакції на повідомлення чи інформацію, що знаходиться в контексті попередніх повідомлень;
- володіння основами риторичних знань і вмінь;
- уміння оцінювати комунікативну ситуацію швидко і на високому професійному рівні приймати рішення та планувати комунікативні дії [12, с.230].

Комунікативна компетентність лікаря розуміється як багаторівнева інтегральна якість особистості (сукупність когнітивних, емоційних і поведінкових особливостей) та базується на вмінні продуктивно спілкуватися з пацієнтами та іншими учасниками лікувально-профілактичного процесу, уникаючи конфліктних ситуацій, будувати конструктивні відносини. Крім того, це поняття включає в себе володіння певною культурою спілкування, поведінки [1, с.173].

Комунікативні якості, як зазначає О. Стукало, залежно від виду комунікативної діяльності поділяють на вербальні, що характеризують мовну культуру фахівця, та невербальні, які характеризують уміння використовувати немовні засоби, емоційну культуру, вміння управляти своїм темпераментом [14].

Підсистему комунікативних якостей медичного

працівника містить собі

емпатію, професійну рефлексію, гнучкість спілкування (уміння вислухати, тактовність, реактивність, справедливість, чуйність і делікатність), спрямованість на відкрите спілкування, здатність швидко встановлювати контакт, соціальну сміливість. Від рівня їх сформованості залежить характер стосунків, які складаються між лікарем і пацієнтом – довіра чи недовіра, симпатія чи антипатія.

Гнучкість у спілкуванні характеризується здатністю до адекватного самовираження залежно від ситуації. Ця якість яскраво виявляється під час різноманітних комунікативних взаємодій лікаря з пацієнтами, колегами, керівництвом тощо [7, с. 54].

На думку вчених Г.Гаврилова, А.Деркача, Р.Кричевського, лікареві потрібно сформувати в собі відповідну емоційну позицію, яку визначають як емпатію – вміння сприймати почуття іншої людини як власні.

Не менш важливим для лікаря має бути високий рівень сформованості рефлексивних якостей. Рефлексію розглядають як механізм самопізнання в процесі взаємодії, в основі якого лежить здатність людини уявляти собі те, як вона сприймається партнером по спілкуванню. Це не просто розуміння партнера, а своєрідний подвійний процес дзеркальних відносин один з одним [6, с. 179].

Відповідальність за розвиток здібностей ефективного спілкування майбутнього лікаря в процесі навчання в умовах медичного ВНЗ лежить на педагогічному складі кафедр, які викладають дисципліни гуманітарного та клінічного профілю, направляючи свої зусилля на розвиток у студентів здатності до емпатії – природнього, довірливого, відкритого спілкування та поведінки; толерантного відношення, конструктивності – здатності позитивно сприймати і запобігати, або раціонально вирішувати конфліктні ситуації; навичок співпраці – вміння працювати «в команді», взаємодії з іншими людьми без утиску їх прав та інтересів. Критерієм підвищення рівня розвитку відзначених професійно значущих якостей майбутніх лікарів можна вважати здатність до прийняття самостійних рішень і усвідомлення відповідальності за їх наслідки, а також рефлексію – аналізу зроблених вчинків, здійснювати самоконтроль особистісного розвитку [3, с.36].

Аналізуючи наукові праці дослідників ми дійшли висновку, що комунікативна компетентність є важливою складовою професійної культури майбутніх лікарів. Індивідуально-особистісні якості, соціально-культурний та історичний досвід сприяють формуванню вмінь і навичок професійного спілкування майбутнього лікаря. Професійна комунікативна компетентність особистості є показником сформованості системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності. Слід зазначити, що специфіка професійної комунікативної взаємодії майбутніх лікарів зумовлена сформованою готовністю до використання набутих у ході навчання професійних знань, умінь та навичок щодо надання медичної допомоги пацієнтам. Відтак необхідно акцентувати увагу майбутніх лікарів на важливості оптимальної професійної комунікативної взаємодії на

засадах гуманного ставлення до пацієнтів. Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в розробці

спеціальних методик для формування комунікативної компетентності майбутніх лікарів.

Література та джерела

1. Васильева Л.Н. Коммуникативная компетентность и совладающее поведение будущих врачей / Л.Н.Васильева // Вестник КГУ им. Н.А.Некрасова. – 2009. – Т. 15, № 5. – С.172–176
2. Витгенштейн Л. Философские исследования / Л. Витгенштейн // Языки как образ мира. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2003. – С. 220–546
3. Горшунова Н.К. Формирование коммуникативной компетентности современного врача / Н.К.Горшунова, Н.В.Медведев. // Успехи современного естествознания. – 2010. – № 3. – С.36–37
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С.У.Гончаренко; Вид. друге, доп. – Рівне : Волинські береги, 2011. – 552 с.
5. Доника А.Д. Профессиональный онтогенез: Медико-социологические и психолого-этические проблемы врачебной деятельности / А.Д.Доника. – М.: Академия Естествознания, 2009. – 300 с.
6. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений. / Е.П.Ильин – СПб.: Питер, 2011. – 576 с.
7. Кубіцький С.О. Особливості професійної комунікативної взаємодії майбутніх медпрацівників / С.О.Кубіцький, Н.В.Неділька // Вісник Національної академії оборони. Питання педагогіки. – 2010. – № 2(15). – С.55
8. Кузьмина Н. В. Стратегия развития системы акмеологических наук: проблемы развития акмеологических наук / под ред. Н. В. Кузьминой, А. М. Зимичева. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургской акмеологической академии, 1996. – С. 7–39.
9. Луговий В.І. Компетентності і компетенції. Поняттєво-термінологічний дискурс / В.І. Луговий // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – К. : Гнозис, 2009. – 630 с.
10. Назар П.С. Основи медичної етики / П.С.Назар, Ю.Г.Віленський, О.А.Грандо. – К. : Здоров'я, 2002. – 344 с.
11. Пиріг Л.А. Медицина і українське суспільство: зб. мед. публіц. пр. / Л.А.Пиріг. – К. : Б. в., 1998. – 472 с.
12. Погрібна В.Л. Соціологія професіоналізму : монографія / В.Л.Погрібна. – К.: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2008. – 336 с.
13. Поляченко Ю. В. Медицинское образование в мире и в Украине / Ю.В.Поляченко, В.Г.Передерий, А.П.Волосовець. – Харьков: ИПП «Контраст», 2005. – 464 с.
14. Система управління якістю медичної освіти в Україні: монографія / І.С.Булах, О.П.Волосовець, Ю.В.Вороненко та ін. – Д. : «АРТ-ПРЕС», 2003. – 212 с.
15. Стукало О.А. Комунікативні якості викладача як фактор удосконалення професійного спілкування [Електронний ресурс] / О.А.Стукало. – Режим доступу:http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2009_5/files/ped_905_63.pdf.

В статтє на основє анализа научных работ рассматривается сущность понятия «коммуникативная компетентность». Установлено, что коммуникативная компетентность является одной из составляющих профессиональной культуры специалистов медицинского профиля. Подано сравнительный анализ понятий «компетентность» и «компетенция». Определена структура коммуникативной компетентности будущих врачей.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, компетенция, гибкость общения, эмпатия, рефлексия, будущие врачи.

The article deals with the analysis of the notion of «communicative competence» on the basis of scientific works. It has been determined that communicative competence is one of the components of professional culture of specialists of medical direction. Comparitive analysis of the notions «competence» and «capacity» has been given. The structure of communicative competence of future teachers has been defined.

Key words: communicative competence, capacity, flexibility of communication, empathy, reflection, future teachers.